

Het plastisch getal in de praktijk

De levende erfenis van Dom Hans van der Laan

'Zijn gebouwen zijn prachtig; zijn boeken niet om door te komen.' Zo denken de meeste Nederlandse architecten over Dom Hans van der Laan (29 december 1904 - 18 augustus 1991). Toch kan de leer van deze monnik-architect een geweldig hulpmiddel zijn bij het ontwerpen. Ter gelegenheid van zijn honderdste geboortedag een rondgang langs drie bureaus met zeer verschillend werk.

Kindercentrum De Hudson. Ontwerp: HP Architecten.

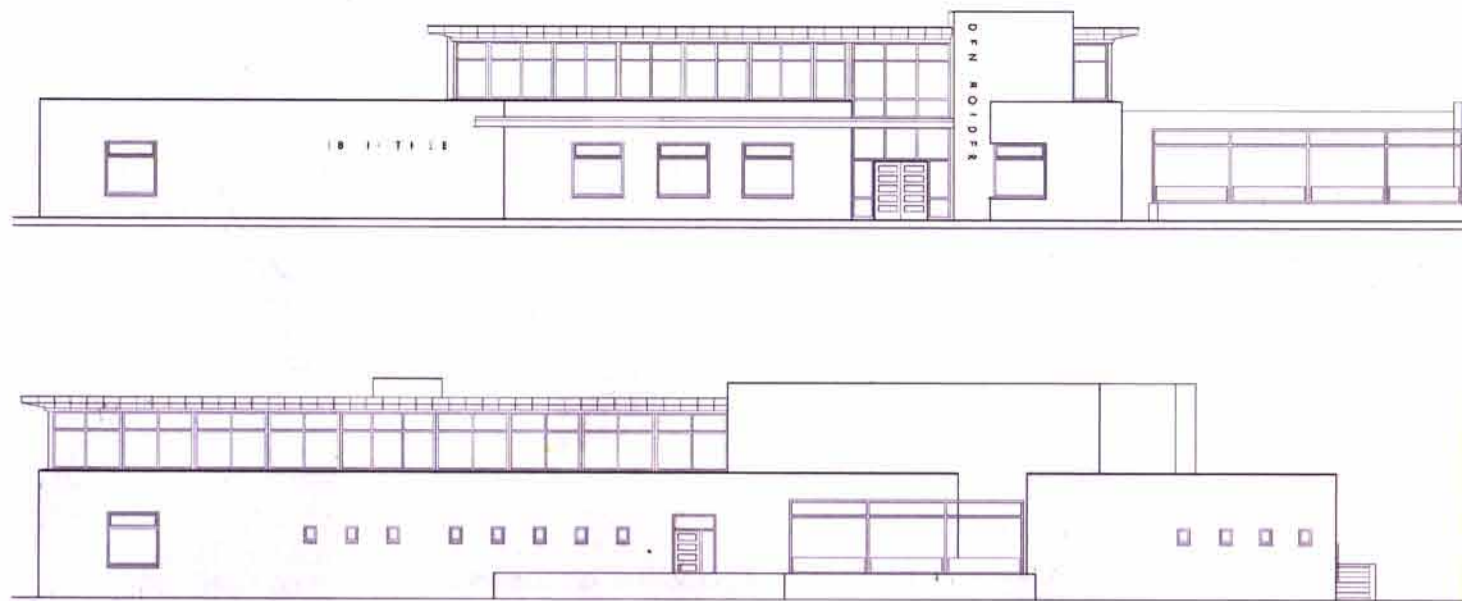
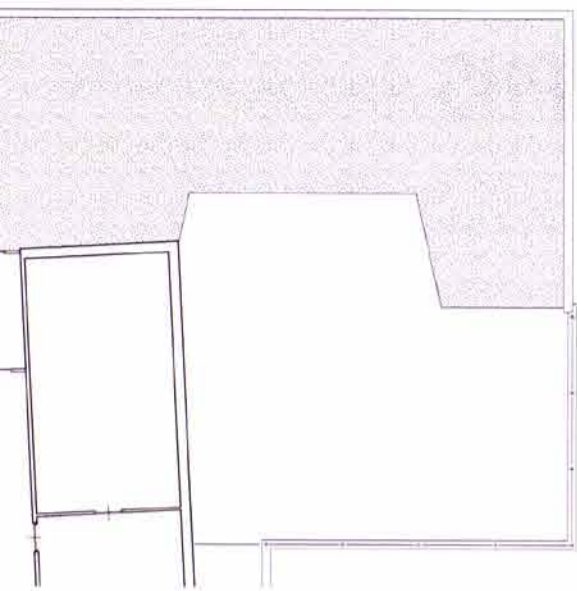
Expositie gebouw Marianum, Vlijmen, Ontwerp: HP architecten

Kast volgens plastisch getal. Ontwerp: HP architecten

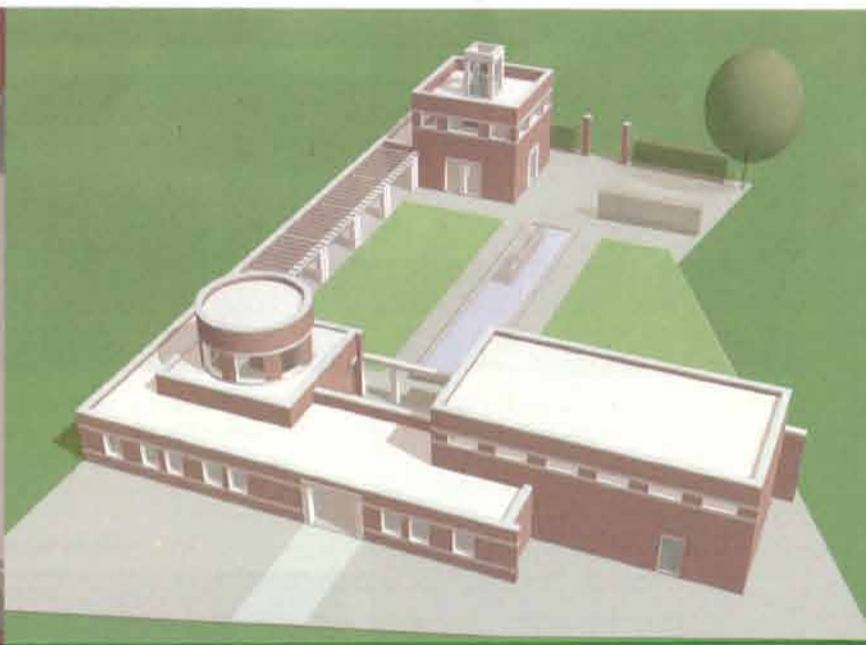
Foto's: Manou Huijbregts en Pelle Poiesz

Dom. Hans van der Laan

1904	Hans van der Laan wordt 29 december geboren als negende kind van de Leidse architect Leo van der Laan (1864-1942).				
1923	begint studie bouwkunde aan TH Delft.				
1925	medeoprichter Bouwkundige Studiekring, waar studenten met M.J. Granpré-Molière zoeken naar grondslagen van de architectuur die in de opleiding niet ter sprake komen.	1948	bouw St. Josephkapel in Helmond, van Hans en Nico van der Laan.	1977	Van der Laan publiceert zijn afgeronde theorie in het boek: De Architectonische Ruimte.
1927	treedt toe tot Benedictijner klooster in Sint Paulusabdij in Oosterhout.	1956	Van der Laan verhuist naar Benedictijnenklooster in Vaals, krijgt opdracht hiervoor een kerk te ontwerpen.	1978	Moederhuis in Waasmunster gereed. Ontwerp Hans van der Laan, uitvoer i.s.m. twee zonen van Nico: Hans en Rik van der Laan.
1934	priesterwijding, na afronding studie filosofie en theologie.	1960	publicatie van het eerste boek van Van der Laan: La nombre Plastique.	1987	bibliotheek naar ontwerp van Hans van der Laan bij klooster Vaals gereed
1937	ontwerp en bouw gastenverblijf Sint Paulusabdij, met Nico van der Laan.	1960/67	crypte en kerk in Vaals gerealiseerd.	1989	essay van Van der Laan waarin hij theorie heeft verfijnd: Instruments of Order
1946	- medio jaren zestig. Cursus Kerkelijke Architectuur in Den Bosch, door	1970/75	ontwerp en bouw klooster voor Farciscaner Mariazusters in Waasmunster, België; Hans van der Laan i.s.m. Nico van der Laan.	1991	8 augustus sterfdag Van der Laan.
				1987/95	klooster Jesu Moder Marias in Tomelilla, Zweden. Ontwerp en bouw: Hans van der Laan, en Rik van der Laan.

Den Bolder, Cultureel centrum. Ontwerp: Wijnen Architectuur

Oosterbastion, Dongeburgh, Geertruidenberg. Ontwerp: Hans van der Laan

Gastenverblijf, Leende. Ontwerp: Hans van der Laan

» 'Ik ben benieuwd wat volgende generaties met hun eigentijdse opvattingen zullen maken met mijn theorie. Want in principe is die universeel toepasbaar.' Dat zijn de woorden van Dom Hans van der Laan (1904-1991), de monnik-architect die zijn lange kloosterleven heeft gewijd aan een zoektocht naar 'de grondbeginselen van de architectuur.' Nu kent vrijwel iedere Nederlandse architect zijn gebouwen. Met name de toevoegingen die hij aan zijn eigen Benedictijnenklooster in Vaals ontwierp: een crypte, een kerk en een bibliotheek. Zijn theorie, waarvan deze bouwwerken de steengevoerde manifesten zijn, wordt echter veel minder gretig bestudeerd. Met als gevolg dat de leer vaak wordt vereenzelvigd met het oeuvre van de pater of zijn vroege volgelingen, de zogeheten 'Bossche School'. Uiterlijke kenmerken worden dan als karakteristiek gezien: de strakke maatvoering, de dikke muren, het gekemde metselwerk. En een opbouw met galerijen en binnenhoven, omdat de pater beslotenheid belangrijk vond. Dat dit geen recht doet aan 'de pater' wordt dagelijks bewezen door architecten die in de praktijk zijn inzichten nog uiterst inspirerend vinden. Dat betekent niet dat hun gebouwen op die van de monnik lijken. Wel dat ze bij hun ontwerpen stevast gebruik maken van het plastisch getal: de verhoudingsleer die de pater heeft ontwikkeld voor ruimtelijke composities, analoog aan de gulden snede die volgens hem slechts toepasbaar is voor composities in het platte vlak.

Strikt volgens de leer

Manou Huijbregts (1969) vormt samen met Pelle Poiesz (1971) bureau HP Architecten in Rotterdam. Er is geen ontwerp, zelfs niet voor een kast of een

peuterspeelzaal, waarbij ze niet het plastisch getal hanteren. Een tabel met de betreffende cijferreeksen ligt standaard naast hun computers klaar. Hun werk heeft meestal weinig met de Bossche School van doen.

Bij een devotiegebouw voor Maria-beelden, hun allereerste opdracht, is de bekende vormtaal wel onmiddellijk herkenbaar. Dit staat dan ook bij een woonhuis dat volgens Bossche School richtlijnen is ontworpen door architect Jan Huijbregts, de vader van Manou. Pelle en Manou benoemen, disputerend, wat volgens hen de essentie is van de lessen van de pater: 'Het gaat primair over de onderlinge verhoudingen van ruimten en volumes. Het ontwerpen zelf blijft een zaak van intuïtie en talent.'

Ze leggen dit uit aan de hand van hun Marianum: 'Het belangrijkste uitgangspunt was dat ons gebouw aan dat woonhuis ondergeschikt moest zijn; het kreeg dus, als grootste breedtemaat, een maat die volgens het plastisch getal precies één maat kleiner is dan de grootste breedtemaat van het huis. Omdat wel een oppervlakte werd gevraagd van 200 m² was het een logische beslissing die helpt ondergronds te maken. Strikt volgens de leer hebben we vervolgens de hoofdopzet bepaald; in een onderlinge maatverhouding waarbij het woonhuis het belangrijkste bleef. En ook in de precieze plaatsbepaling hebben we de leer van de pater ter harte genomen: zowel het Marianum als de colonnade die als buitenmuur dient, staan aan de periferie van het kavel.' Tegelijk blijft het ontwerpen een gevoelsmatige zaak: alleen al van de gevels hebben ze vele varianten getekend, waaruit zij gevoelsmatig de beste kozen.

En dat geldt ook voor de verdere uitwerking van het Marianum, die op

zijn zachts gezegd verrassend is. Opdat die benedenruimte geen echte 'kelder' werd, maakten ze een open trap erheen, losgehouden van de vloer, met een rij dubbelhoge kolommen langs zij. Deze oplossing brengt beneden fraai licht maar vloekt beslist met ideeën van de pater, zoals over de beslotenheid van binnenruimtes. Pelle en Manou: 'Het plastisch getal is voor ons het sterkste deel van het verhaal. In de verdere toepassing daarvan voelen we ons vrij.'

Harmonische compositie

Miel Wijnen (1963) is een zoon van Gerard Wijnen, leerling van Van der Laan uit de beginperiode. Hij

'Zijn gebouwen zijn prachtig; zijn boeken niet om door te komen'

gebruikt geen cijferreeksen maar een rekenschema: 'Het gaat om verhoudingen, niet om maten.' Ooit conservatoriumstudent, legt hij de waarde van de leer liefst uit door een vergelijking met muziek: 'Het plastisch getal is net een toonstelsel, en biedt eindeloos veel mogelijkheden om er een harmonische compositie mee te maken. De toepassing ervan garandeert echter geen succes.'

Wijnen noemt 'de leer' ruimer dan de toepassing van verhoudingsreeksen. Het is 'een geweldig hulpmiddel om orde te brengen in een plan; zowel hoofdopzet, doorsnede, plattegronden als gevels.' 'Het gaat om de eeuwige jacht op mooie verhoudingen. Hoe zorg je dat volumes en ruimtes voldoende van elkaar verschillen om een betrekking te hebben tot elkaar? Het verschil mag niet te klein zijn, maar al evenmin te groot. Daarbij zijn de overgangen cruciaal, en ook de

onderlinge samenhang. Want uiteindelijk bepaalt dat allemaal de zeggingskracht van een gebouw.' De vormtaal van de pater ziet hij zeker niet als enige manier om zo'n zeggingskracht te bereiken. 'Ik heb pas nog de Barok in Zuid-Duitsland bewonderd. Het is geweldig als je ziet wat daar een hoeveelheid aan vormen en kleuren wordt ingezet, aan ruimtelijke complexiteit ook, terwijl de gebouwen toch een volstrekt harmonische eenheid vormen.'

Zelf gebruikt hij de stilistische kenmerken van de Bossche School dan ook alleen maar als daar aanleiding voor is, bijvoorbeeld bij een recente opdracht: 'Een pre-Bossche

Schoolhuis, waaraan ik een post-Bossche Schoolse uitbreiding maak.' Bij twee door hem gebouwde sportgebouwtjes herkent alleen de echte kenner zijn achtergrond. De gebouwtjes zijn rank, gebouwd uit staal, en toch 'volledig in de maat' ontworpen.

Jongleren met maten

Hans van der Laan (1941) staat het dichtst bij de bron. Hij zet in 's Hertogenbosch het bureau voort van zijn vader Nico (1908-1986), de broer van Dom Hans die intensief diens zoektocht met hem deelde. Gevraagd naar de essentie van de lessen van zijn oom wijst Hans jr. niet direct op het plastisch getal. Zeker zo belangrijk vindt hij 'het ambachtelijk vakmanschap waarmee die leer onlosmakelijk vermengd is.' En daarnaast het filosofische kader ('een hele studie, maar de moeite waard'), waarin de pater alle grote begrippen heeft besproken

die van toepassing zijn op de architectuur. 'Dom Hans stelt allereerst het belang vast van de hoofdstructuur, en geeft vervolgens nauwkeurig aan hoe je daar een maatvoering aan vast kunt knopen.' Hij legt uit: 'De ontwerptechnische kant van het vak is hierdoor uitgebreid met een fantastisch instrumentarium voor maatvoering en compositie. Wie zich dit eigen heeft gemaakt, kan met minimale middelen een maximale expressiviteit bereiken.'

In een recent ontwerp, voor het Oosterbastion bij Geertruidenberg, is de leer toegepast op schaal van een wijk. Van der Laan: 'Het is een symfonie waarbij alle stukjes op hun plek staan.' Hij specificeert: 'De leer geeft heel veel speelruimte, maar tegelijk houvast. Het geeft aan hoe je, in een ontwerp, alle ordes van grootte moet bewaken. Simpel gezegd: in elke orde van grootte mag het verschil tussen de kleinste en de grootste maat niet groter zijn dan zeven maal de kleinste maat. Dan gaat het dus over de verhouding tussen muurdikte en celruimte (lees: kamer), tussen celruimte en woning, tussen woning en kavel, en eventueel tussen kavel en stad. Binnen elke orde van grootte kun je echter heel veel spelletjes uitvoeren en juist dat is een gevoelsmatige kwestie. Met elke maat die niet expressief genoeg is, blijf ik jongleren tot hij wel goed is.'

Dan besluit hij heel strijdvaardig: 'Daarbij heb ik er geen enkele moeite mee te worden aangezien voor traditionalist. De precieze vormen doen er eigenlijk nauwelijks toe, die hangen af van de specifieke opdracht. Waar het om gaat is het bewaken van culturele, misschien zelfs universele waarden, op een manier die bij de mensen past.' ■

Hilde de Haan